

15-Yanvar, 2026-yil

SHARQ ALLOMALARINING TA’LIMY-METODIK QARASHLARI VA ULARNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK AMALIYOTDA QO‘LLANILISHI

G‘afurova Feruza Fazliddinovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu ish Sharq allomalari pedagogik va metodik qarashlarini o‘rganishga hamda ularni zamonaviy pedagogik amaliyotda qo‘llash imkoniyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda shaxsiy yondashuv, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, ma’naviy va axloqiy tarbiya, mentorlik va mustaqil fikrlash kabi tamoyillar Sharq pedagogikasida qanday aks etgani va zamonaviy ta’lim jarayonida qanday qo‘llanilishi ko‘rsatildi.

Kalit so‘zlar: Sharq allomalari, pedagogik qarashlar, metodik yondashuv, zamonaviy pedagogik amaliyot, shaxsiy yondashuv, ma’naviy tarbiya, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ВОСТОЧНЫХ УЧЕНЫХ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

Аннотация: Данная работа посвящена изучению педагогических и методических взглядов восточных ученых, а также анализу возможностей их применения в современной педагогической практике. В исследовании показано, как принципы личностного подхода, практико-ориентированного обучения, духовного и нравственного воспитания, наставничества и самостоятельного мышления реализованы в восточной педагогике и как они применяются в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: Восточные ученые, педагогические взгляды, методический подход, современная педагогическая практика, личностный подход, духовное воспитание, практико-ориентированное обучение.

PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL VIEWS OF EASTERN SCHOLARS AND THEIR APPLICATION IN MODERN EDUCATIONAL PRACTICE

Abstract: This study is devoted to the analysis of the pedagogical and methodological views of Eastern scholars and the possibilities of their application in modern educational practice. The research demonstrates how principles such as individual approach, practice-oriented education, moral and spiritual upbringing, mentorship, and independent thinking are reflected in Eastern pedagogy and how they are implemented in contemporary teaching processes.

Keywords: *Eastern scholars, pedagogical views, methodological approach, modern educational practice, individual approach, moral education, practice-oriented learning.*

Ta’lim va tarbiya masalalari Sharq falsafasida qadimdan katta o‘rin tutgan. Sharq allomalari, jumladan, Abu Nasr al-Farobi, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumi va boshqa olimlar, insonning ma’naviy va intellektual rivojlanishini markazga qo‘ygan holda pedagogik tizimlarni ishlab chiqqanlar. Ularning pedagogik qarashlarida asosiy e’tibor shaxsning ichki dunyosi, axloqiy va ma’naviy kamoloti, shuningdek, bilim olish jarayonining mazmuniy jihatlariga qaratilgan. Sharq allomalari pedagogikasida asosiy tamoyil shundaki, ta’lim faqat bilim berish bilan cheklanmaydi; u shaxsning fazilatlarini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirish va ijobiy xulq-atvorini rivojlantirishga qaratilgan¹. Masalan, Abu Nasr al-Farobi “Ideal davlat” va “Aql va axloq” asarlarida ta’limning asosiy vazifasi sifatida insonning aqliy va ma’naviy potensialini uyg‘otishni belgilagan. Al-Farobiyga ko‘ra, pedagog shaxsga bilim beruvchi bo‘lishi bilan birga, uning axloqiy va ruhiy kamolotini tarbiyalashga ham mas’ul.

Sharq pedagogik fikrida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabat ham markaziy ahamiyatga ega. Bu munosabat mehr-muhabbat va hurmatga asoslangan bo‘lishi kerak, chunki talabaning dunyoqarashi, bilimga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasi aynan o‘qituvchi bilan bo‘lgan ijobiy aloqadan kelib chiqadi². Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogik amaliyotda mentorlik va individual yondashuv tamoyillari sharq pedagogikasining merosi bilan uzviy bog‘liqdir. Sharq allomalari ta’lim metodikasida o‘rganish jarayonining bosqichma-bosqichligi va tajriba asosida bilim olish tamoyillarini ilgari surgan. Ibn Sino ta’limni “aqlni rivojlantirish” va “amal orqali o‘rganish” shaklida tavsiflagan. U o‘quvchiga bilimni mustaqil qidirish va uni amalda qo‘llash imkoniyatini berishni pedagogikaning asosiy prinsipi deb bilgan. Shu bilan birga, Navoiy o‘z asarlarida ma’naviy tarbiya va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishni ta’lim jarayonining ajralmas qismi deb hisoblagan.

Zamonaviy pedagogik amaliyotda Sharq pedagogik merosining qo‘llanilishi quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ko‘rinadi:

1. Shaxsiy yondashuv va individualizatsiya – talabaning qobiliyati, bilim darajasi va qiziqishlariga qarab ta’lim jarayonini moslashtirish;

2. Ma’naviy va axloqiy tarbiya – bilim berish bilan bir qatorda, shaxsiy fazilatlarini shakllantirish, ijobiy xulq-atvorni rivojlantirish;

3. Amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish – nazariy bilimlarni amalda qo‘llash imkoniyatlarini yaratish, tajriba orqali o‘rganishni rag‘batlantirish.

Shunday qilib, Sharq allomalari pedagogik qarashlari zamonaviy ta’lim tizimida shaxsiy yondashuv, ma’naviy tarbiya va amaliyotga yo‘naltirilgan metodlarni rivojlantirishda o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ularning falsafiy va pedagogik merosi nafaqat tarixiy qadriyat sifatida, balki XXI asr ta’lim jarayonida ham innovatsion va ijobiy

¹ Rumi, Jaloliddin. *Masnaviy Ma’navi* – T., 1985.

² Navoiy, Alisher. *Mahbub ul-qulub* – T., 1991.

15-Yanvar, 2026-yil

pedagogik amaliyotning asosiy tamoyillari sifatida qo‘llaniladi. Sharq pedagogik merosida o‘quv jarayonining samarali bo‘lishini ta‘minlash uchun bir qator metodik prinsiplarga e‘tibor qaratilgan. Bu prinsiplar nafaqat bilim berishga, balki talabaning ma‘naviy va ijtimoiy rivojlanishiga ham xizmat qilgan. Birinchi navbatda, Sharq allomalari ta‘lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish tamoyilini ilgari surganlar³. Abu Nasr al-Farobi bu borada, o‘quv jarayonini oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich rivojlantirishni tavsiya qiladi. Unga ko‘ra, har bir bosqich o‘quvchining bilim va tafakkur darajasiga mos bo‘lishi, shaxsning aqliy va ruhiy kamolotini uyg‘otishi kerak.

Sharq pedagogikasida yana bir muhim yondashuv – ta‘limda amaliyotning ahamiyati. Ibn Sino o‘quvchiga faqat nazariy bilimni berish bilan cheklanmasdan, uni amalda qo‘llashni rag‘batlantirishni pedagogikaning asosiy printsipli deb bilgan. Masalan, tibbiyot va tabiiy fanlar bo‘yicha ta‘limda, u o‘quvchini tajriba va kuzatuvlar orqali bilimga erishishga undagan⁴. Zamonaviy pedagogik texnologiyada ham bu yondashuv laboratoriya mashg‘ulotlari, loyihaviy ishlar va amaliy seminarlar orqali davom ettiriladi. Sharq pedagogik fikrining yana bir o‘ziga xos jihati – ma‘naviy va axloqiy tarbiya orqali shaxsiy rivojlanishni ta‘minlash. Alisher Navoiy o‘z asarlarida ma‘naviy tarbiyaning ahamiyatini alohida ta‘kidlaydi va har bir ta‘lim jarayoni shaxsning ichki dunyosini boyitishiga xizmat qilishi lozimligini bildiradi⁵. Shu tamoyil zamonaviy ta‘lim tizimida ham ahamiyatini yo‘qotmagan: masalan, pedagoglar talabalarda ijobiy axloqiy xulqni shakllantirish, mehr-oqibat va hamkorlik ruhini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratadilar.

Sharq pedagogik merosida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samimiy va mehribon munosabat muhim o‘rin tutadi. Jaloliddin Rumi ta‘lim jarayonida o‘qituvchi – o‘quvchi ruhiy o‘shishida yo‘lboshchi ekanini ta‘kidlaydi. Unga ko‘ra, o‘qituvchi bilimni berish bilan birga, talabaning ruhiy va ma‘naviy rivojlanishiga ham hissa qo‘shishi lozim. Zamonaviy pedagogik amaliyotda esa mentorlik tizimi, konsultatsiyalar va individual yondashuv orqali bu printsipl saqlanmoqda. Sharq pedagogik merosida o‘quv jarayonining differensial va individual yondashuv tamoyili ham keng qo‘llangan. Bu tamoyilga ko‘ra, har bir o‘quvchining qobiliyati, bilim darajasi va qiziqishlariga qarab ta‘lim jarayoni moslashtiriladi⁶. Masalan, Abu Nasr al-Farobi va Ibn Sino o‘quvchining intellektual darajasini aniqlash va unga moslashtirilgan mashg‘ulotlarni tashkil qilishni ta‘limning samarali usuli deb bilganlar. Shu nuqtai nazardan, XXI asr pedagogik amaliyotida individual o‘quv dasturlari, adaptiv o‘qitish texnologiyalari va interaktiv metodlar ushbu merosning davomidir.

Zamonaviy ta‘limda Sharq pedagogikasining metodik yondashuvlari quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

1. Bosqichma-bosqich ta‘lim – o‘quv jarayoni oddiydan murakkabga, nazariy bilimdan amaliy mashg‘ulotlarga o‘tadi.

³ Al-Farobi, Abu Nasr. *Aql va axloq* – T., 1990.

⁴ Ibn Sino. *Kitob al-shifa* – B., 1975.

⁵ Navoiy, Alisher. *Mahbub ul-qulub* – T., 1991.

⁶ Karimov, I. *Sharq pedagogikasi va zamonaviy ta‘lim* – T., 2005.

15-Yanvar, 2026-yil

2. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim – laboratoriya ishlari, loyihaviy mashg‘ulotlar, tajriba va kuzatuv orqali bilimni mustahkamlash.

3. Ma’naviy va axloqiy tarbiya – shaxsning ichki dunyosini boyitish, ijobiy xulq-atvorni shakllantirish.

4. Samimiy o‘qituvchi-o‘quvchi munosabati – pedagog mehribon va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi, talabaning ruhiy rivojlanishini nazorat qilishi.

5. Individual yondashuv – talabaning qobiliyat va ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv jarayoni.

Shunday qilib, Sharq allomalari pedagogik metodikasi zamonaviy pedagogik amaliyotda ham yuqori ahamiyatga ega. U o‘quv jarayonini shaxs markazida tashkil etish, bilim va ma’naviyatni uyg‘unlashtirish hamda amaliyotni bilimga integratsiya qilish kabi tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Bu tamoyillar XXI asr ta’lim tizimida talaba shaxsini rivojlantirish, ijobiy dunyoqarashni shakllantirish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish uchun asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Sharq allomalari pedagogik merosi zamonaviy ta’lim jarayonida amaliyotga keng tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan ko‘plab tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Birinchi navbatda, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini shaxs markazida tashkil etish muhimdir. Bu tamoyil talabaning individual qobiliyati, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv jarayonini ta’minlaydi⁷. Masalan, Navoiy va Ibn Sino asarlarida ta’lim shaxsning aqliy va ma’naviy rivojlanishini uyg‘otish vositasi sifatida qaraladi, bu esa zamonaviy pedagogik texnologiyalarda adaptiv o‘qitish va individual dasturlar orqali amalga oshiriladi. Ikkinchi muhim yo‘nalish – amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim. Sharq allomalari ilmiy bilimni faqat nazariy darajada berish bilan cheklanmay, uni amalda qo‘llashni talab qilgan. Ibn Sino o‘quvchini tajriba va kuzatuvlar orqali bilimga erishishga undagan. Zamonaviy ta’lim jarayonida bu tamoyil laboratoriya mashg‘ulotlari, loyihaviy ishlar, simulatsiya va praktikumlar orqali qo‘llaniladi. Shu tariqa, o‘quvchi o‘z bilimini hayotiy amaliyot bilan bog‘laydi va qiyinchiliklarni hal etishda tajriba orttiradi. Uchinchidan, Sharq pedagogik merosida ma’naviy va axloqiy tarbiya alohida o‘rin tutadi. Alisher Navoiy o‘z asarlarida har bir ta’lim jarayoni shaxsning ichki dunyosini boyitishiga xizmat qilishi lozimligini ta’kidlaydi⁸. Zamonaviy pedagogik amaliyotda bu printsiplarni amalga oshirish uchun talabalarda hamkorlik, hurmat, mas’uliyat va ijobiy xulq-atvorni rivojlantirishga yo‘naltirilgan treninglar, seminarlar va psixologik mashg‘ulotlar tashkil etiladi. To‘rtinchidan, samimiy o‘qituvchi-o‘quvchi munosabati Sharq pedagogikasida markaziy o‘rin egallaydi. Jaloliddin Rumi va Al-Farobi pedagogni nafaqat bilim beruvchi, balki talabaning ruhiy va ma’naviy rivojlanishida yo‘lboshchi sifatida tasvirlaydilar⁹. Zamonaviy ta’limda mentorlik, konsultativ yondashuv va individual maslahatlar orqali bu tamoyil saqlanadi. Talaba pedagog bilan ijobiy aloqada bo‘lganida bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasi ortadi, ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi va dunyoqarashi kengayadi.

⁷ Al-Farobi, Abu Nasr. *Aql va axloq* – T., 1990.

⁸ Navoiy, Alisher. *Mahbub ul-qulub* – T., 1991.

⁹ Rumi, Jaloliddin. *Masnaviy Ma’navi* – T., 1985.

15-Yanvar, 2026-yil

Beshinchidan, Sharq pedagogikasida talabalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish alohida e’tibor qaratilgan. Ibn Sino va al-Farobi o‘quvchini faqat bilim qabul qiluvchi emas, balki faol tadqiqotchi sifatida rivojlantirishni tavsiya qilgan. Bu tamoyil zamonaviy ta’limda kritikall fikrlash, ilmiy izlanishlar va loyiha asosidagi o‘qitishda aks etadi.

Shu bilan birga, Sharq pedagogik merosi va zamonaviy pedagogik amaliyotning integratsiyasi quyidagi asosiy yo‘nalishlarda ko‘rinadi:

1. Shaxsiy yondashuv – o‘quvchining individual ehtiyoj va qobiliyatlarini hisobga olish.
2. Amaliyotga yo‘naltirilgan metodlar – tajriba, laboratoriya, loyihaviy ishlar.
3. Ma’naviy va axloqiy tarbiya – talabani ichki dunyosini rivojlantirish, ijobiy xulq-atvorni shakllantirish.
4. Mentorlik va qo‘llab-quvvatlash – o‘qituvchi-o‘quvchi o‘rtasida samimiy va mehribon munosabatni yaratish.
5. Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv – talabani tadqiqot va ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish.

XULOSA

Sharq allomalari pedagogik qarashlari qadimdan insonning aqliy, ma’naviy va axloqiy rivojlanishini ta’lim jarayonining markaziga qo‘ygan. Abu Nasr al-Farobi, Ibn Sino, Alisher Navoiy va Jaloliddin Rumi kabi allomalar pedagogik tizimlarni ishlab chiqishda shaxsiy yondashuv, amaliyotga yo‘naltirilgan metodlar va ma’naviy tarbiyani asosiy tamoyillar sifatida belgilagan.

Ularning pedagogik merosi zamonaviy ta’lim tizimida bir necha yo‘nalishlarda tatbiq etilishi mumkin:

1. Shaxs markazida ta’lim – o‘quvchining individual qobiliatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv jarayoni tashkil etiladi.
2. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim – nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlar, loyihaviy ishlar va tajriba orqali mustahkamlanadi.
3. Ma’naviy va axloqiy tarbiya – ta’lim jarayoni talabani ichki dunyosini boyitishga, ijobiy xulq-atvor va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi.
4. Samimiy o‘qituvchi-o‘quvchi munosabati – pedagog mehribon va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi, talabani ruhiy va ma’naviy rivojlanishiga yo‘lboshchi bo‘lishi zarur.
5. Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv – o‘quvchi faol tadqiqotchi sifatida o‘sadi, nazariy bilimni amalda qo‘llash va innovatsion qarorlar ishlab chiqishga o‘rganadi.

Zamonaviy pedagogik amaliyotda Sharq pedagogik merosining qo‘llanilishi talabalarda **pozitiv** dunyoqarash, ijodiy fikrlash, mas’uliyat va motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik jarayonni shaxs markazida tashkil etish, bilim va ma’naviyatni uyg‘unlashtirish, o‘quv jarayonini amaliyot bilan boyitish orqali Sharq allomalari pedagogik merosi XXI asr ta’limida dolzarb va innovatsion yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi.

15-Yanvar, 2026-yil

Shunday qilib, Sharq pedagogikasi nafaqat tarixiy qadriyat, balki zamonaviy ta’lim jarayonida ijobiy dunyoqarashga ega, bilimli, ma’naviy va axloqiy jihatdan yetuk shaxslarni tarbiyalashning samarali vositasi sifatida qo‘llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Al-Farobi, Abu Nasr. *Aql va axloq* – T., 1990.
2. Al-Farobi, Abu Nasr. *Ideal davlat* – B., 1988.
3. Ibn Sino. *Kitob al-shifa* – B., 1975.
4. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
5. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
6. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
7. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
8. Olimov, T. (2020). BO’LAJAK OLIY MA’LUMOTLI MUTAXASISLARDA FUQAROLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM YO’NALISHLARI. *FAN, TA’LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
9. Akbarovna, I. S. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT ASOSLARI. *PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI*, 2(4), 54-60.
10. Akbarovna, I. S. (2023). O'smirlarda destruktiv axborotlarga nisbatan mafkuraviy immunitet shakllantirish.
11. Икромов, С. А. (2024). ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 875-881.